

УДК 821.111

О.В. ГОРБОНОС,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова
Херсонського державного університету*

О.Ю. ВАЩЕНКО,

*магістрант факультету іноземної філології
Херсонського державного університету*

УКРАЇНА ЯК СКЛАДОВА АВТОРСЬКОГО СВІТООБРАЗУ ПОЕМИ ДЖ.Г. БАЙРОНА «МАЗЕПА»: СИНХРОННО-ХУДОЖНІЙ АСПЕКТ

Стаття спрямована на розкриття змістовно-художньої своєрідності зображення образу України як складової художнього світу поеми Дж.Г. Байрона «Мазепа». У дослідженні проведено аналітичний зріз змістовно-формальних концептів створення образу України як символу духу і нескореності, який стає паралельною домінантою у процесі створення романтичного образу гетьмана І. Мазепи в однойменному творі.

Ключові слова: поема, байронічний герой, сила духу, Україна, свобода.

Англійський романтизм в хрономежах європейського літературно-романтичного простору початку ХІХ ст. – явище оригінальне, самобутнє та унікальне. Серед автономно-національних рис англійської романтичної літератури дослідниками визначається і особливість її жанрово-родового розвитку. Саме в цій царині романтично-літературного мистецтва Англії цього періоду «помітна перевага лірики, ліро-епічних форм і роману над традиційним епосом чи драмою» [7, с. 226]. Англійську романтичну поезію початку ХІХ ст. по праву зараховують до золотого фонду світового мистецтва; саме в ній заявили про себе постаті, поетична творчість яких набуває статусу своєрідного літературного символу.

Найпоширеніший тип романтичного героя у різних національних модифікаціях отримав назву «байронічний» герой. Цей образ входить не лише в літературні суверенні простори, а й у реальне життя і стає своєрідним виміром духовного життя особистості в складні, переломні етапи розвитку суспільства. Його творцем виступив один із найталановитіших поетів англійської романтичної літератури початку ХІХ ст. – Джордж Ноель Гордон Байрон.

«Байронічний» герой як певний тип поведінки, відчуття, ставлення до світу є домінантною художньо-змістовною складовою романтичних поем Дж. Байрона як однієї із провідних жанрових форм творчого спадку поета. Ці твори у його творчому здобутку – це і автономні художні форми (поема «Паломництво Чайльд Гарольда»), і цикли, до яких належать так звані «східні» («Гяур», «Облога Коринфа», «Корсар» та ін.).

Особливе місце у поемній романтичній спадщині Дж. Байрона займає твір «Мазепа». Створений у пору творчої зрілості поета, в хрономежах близьких до циклу «східних» поем, він в той же час суттєво вирізняється у текстовому масиві творчого доробку Дж. Байрона. Домінантний змістово-образний контрапункт поеми – це змалювання романтичного героя «байронічного» типу, не вигаданого авторською уявою його творця, а звернення у процесі його творення до життя історичної постаті – українського гетьмана І. Мазепи [8, с. 127]. Як історична особистість суперечливого часу цей герой став предметом уваги і європей-

ської літератури. Виникає літературна «Мазепіана», найбільш яскравими зразками якої стають твори «Історія Карла XII» Ф. Вольтера, «Полтава» О. Пушкіна та ін. Художньо-образною складовою цієї літературної традиції стає і поема «Мазепа» Дж. Байрона.

Як твір романтично-потужний, глибокий, складний, він постійно у центрі уваги літературознавчого дослідження. Розгляду його художньої своєрідності присвячено праці англійських літературознавців: У. Діка (W. Dick), Д. Ехрстайна (J. Ehrstine), Е. Розерфорда (A. Rutherford) та ін. Ця романтична поема Дж. Байрона стає предметом наукових розвідок в аспекті розкриття проблематики, особливостей персонажної системи, романтичних художньо-образних засобів у дослідженнях О. Веселовського, А. Виноградова, Н. Дьяконової, О. Єлістратова, В. Жирмунського, Ю. Манна, Н. Михальської, Б. Реїзова, В. Скороденко, В. Скуратовського, М. Урнова та ін.

У їх глибоких та ґрунтовних наукових працях певною маргінальною позицією є дослідження цієї поеми як романтичної змістоформи у аспекті розкриття теми України в європейській літературній традиції. Не можна не погодитися з твердженням Д. Наливайко, що «завдяки блискуче написаній поемі світ ще раз звернув увагу на українську історію» [6, с. 21]. Цей проблемно-тематичний аспект також зумовлює художню своєрідність поеми «Мазепа», процес творення її художньо-структурних та образних елементів. Це і зумовлює актуальність і значимість мети статті – розкриття специфіки мистецько-творчого відображення образу Мазепа та теми України у романтичній поемі Дж. Байрона.

У плані нашого дослідження важливим є той факт, що в європейській романтичній літературі тема України – як екзотична, етнічна, національна – починає звучати в повну силу. Романтиків приваблюють звичаї, фольклор, особливості національного характеру українців, зокрема їх любов до свободи, сила духу, мужність, стійкість. Саме в цей період у центрі уваги письменників-романтиків опиняються поворотні моменти української історії та ключові її фігури, зокрема постать Івана Мазепа. Його зображення у європейських літературних регіонах характеризується неоднотипністю та індивідуально-творчим письменницьким трактуванням його складної долі гетьмана у творчості Ю. Словацького, В. Гюго, Ф. Вольтера та ін. Саме текстовий фактаж твору останнього автора містив епізод, коли «...за любовний зв'язок його юнацьких років з дружиною одного польського магната» Мазепа був прив'язаний до дикого коня, «який походив з України і примчав Мазепу назад у степи, на півмертвого від втоми та голоду...Завдяки своєму розуму й освіті він став шановним серед козаків... і гетьманом України» [7, с. 201]:

Я став гетьманом в їх країні.
Безумний, що в гніві палкому
Помстивсь так люто на мені
І в'язня голого із дому
В пустиню вигнав на коні,
Він путь поклав мені до трону.
Хіба ж ту долю нам збагнуть?
Забудь печаль, одчай забудь! [1, с. 80].

Фактично головну частину поеми займає романтична подорож майже непритомного, стікаючого кров'ю юнака верхи на коні безлюдними степами й лісами незнайомої землі і один розгорнутий образ – біг дикого, неприрученого, пригнаного в Польщу коня, що рветься назад в Україну. Нестримний політ скакуна завдає безкінечних, нестерпних фізичних і духовних страждань юнаку, прив'язаному до його спини. Автора цікавлять не стільки самі події з минулого героя, скільки рух його думок, плин почуттів, політ уяви [8, с. 46]. У роботі визначаємо цей епізод твору як кульмінаційний; мотив сили духу гетьмана у ньому переважає мотив страждання і самотності; романтичний мотив непередбачуваності людської долі втілюється у колізії врятування Мазепа українською дівчиною з «дикими» очима – цей епізод у поемі вважається початком його майбутнього сходження до соціальних вершин як гетьмана:

Як тільки я прийшов до тями,
То стрітився з її очима,

Бо час від часу ці дівочі
Великі й ясні дикі очі,
Повніські співчуття і жалю,
На постіль падали мою [1, с. 78].

Провідною парадигмою авторського світообразу поеми «Мазепа» Дж. Байрона є романтичний принцип створення сильної і переможної особистості; похмуро-демонічні рефлексії попередніх героїв поем Дж. Байрона відходять у цій поемі на другий план. У дослідженні відзначаємо таку її характерну рису, як наявність оповідання в оповіданні, яка складається з розповіді самого героя – І. Мазепи-гетьмана – про незвичайну пригоду його молодості та нічної степової сцени після поразки у битві під Полтавою. Домінантний художній засіб створення авторського світообразу поеми «Мазепа» – це монолог-сповідь літнього Мазепи, що розкриває його духовно-екзистентні концепти і як гетьмана України. На схилі літ Мазепа – мудрий, розважливий, урівноважений, сповнений гідності і поваги, але його визначальною рисою є велич духу, віри в свої сили, як і в роки юності, коли дикий степовий кінь ніс його безмежними просторами України.

У своєрідній поетичній географії Дж. Байрона Україна (як і Греція та інші балканські країни) належить до особливого романтичного світу, означеного досить умовною назвою «Схід». Як зазначалося, чи не найістотніші ознаки цього світу – близькість до «природного стану», трактованого в руссоїстському дусі, й контрастність європейській буржуазній цивілізації [7, с. 198]. Як і багато романтиків, Дж. Байрон захоплювався незайманою природою, стихійною та дикою, на яку ще не наклала свого відбитку «фальшива цивілізація», і поетизував її, особливо в «східних поемах», до яких в цьому аспекті прилягає й поема «Мазепа». Саме такою уявлялася йому історично недавня Україна, її безмежні степи, про які він пише не без своєрідної патетики:

...ні людина, не звір не залишили слідів,
Не видно там людського труда серед пустинних просторів
Розкішних у своїй дикості... [1, с. 60].

У поемі простежується синхронне змалювання образу І. Мазепи у складності синтезу провідних романтичних принципів зображення сили духу головного персонажу і виникнення поетичного образу України як далекої країни, такої ж неприборканої, сильної духом волелюбства та відваги. Свідченнями змалювання цього концепту України є наявність конкретних історичних реалій серед степових просторів. Цей історичний аспект змалювання України в романтичних творах літературної «Мазепіани» у творчості Дж. Байрона став інноваційним, адже в східних поемах автора «місце дії зображено досить узагальнено» для них характерними є такі риси, як «універсальність, відсутність яскравої конкретики» [7, с. 204].

У тексті поеми «Мазепа» в українських степах живуть люди, такі ж вільні, як і навколишня незаймана природа, котрі не терплять ніякого поневолення: їхня кров кипить сильніше й несамовито рветься з будь-яких оков. Дж. Байрон стає досить точним у фіксації географічних особливостей України та історичних реалій, які в ній відбулися: спершу кінь проносить героя повз руїни давніх фортець, які колись оберігали країну від татарських орд. Далі з'являються й свіжіші «сліди історії», що їх залишили турецькі походи в Україну в 70-х рр. XVII ст., які стали апофеозом славнозвісної Рутени:

А на шляху ні міст, ні сіл –
Крім степу, дикої країни
У чорнім обводі лісів.
Лиш де-не-де зубчасті стіни
Фортець, збудованих колись!
За рік проходило сюди
Турецьке військо... Всюди, де
Ступали спавіг тих копита,
Там кров'ю вся земля полита
І зелень довго не росте [1, с. 72].

Енергійний, стрімкий і водночас карбований чотиристопний ямб чудово передає бурхливу динаміку оповіді, несамовитий галоп дикого коня, навальний ритм образів і картин України, що проносяться перед очима героя, прив'язаного до спини степового скакуна.

Виникає контраст між природою, величавою та вічною, і «слідами історії», чим промовисто засвідчується нетривкість і минуцність всього людського, його підвладність часові. В цих зіставленнях рефлектуючий геній поета знаходив багату поживу для філософічних роздумів про долю людини, народів, усього людства.

Яскравим свідченням цього концепту суб'єктивного романтично-авторського світобразу самого Дж. Байрона є змалювання романтичної величі безкрайніх українських просторів, таких заманливих для її завойовників:

Вставало сонце... Біла мла
Здіймалася клубками вгору
І звільна відкривалась зору
Пустеля степова, німа...
Вона без краю розляглась... [1, с. 54].

Використання образів-символів (дикий кінь, «дикі» очі дівчини українки, дикі площини степів, несамовитий галоп дикого коня), створення бурхливої динаміки оповіді змалюванням неспинного ритму зміни образів і картин, які виникають у полі зору втікача, їх сумарність створює простір географічних та історичних реалій і прикмет українського колориту. Дж. Байрон створює певний романтичний, емоційний образ ніколи не баченої ним землі. Для поета-романтика – це умовна, не так реальна, як духовна територія ідей волі, неприборканості, незламності.

Відтак, письменник вводить у створений ним художньо-образний світ поеми «Мазепа» систему паралелей та їх синтез, в основі якого лежить не риторика, а відповідність власним світовідчуттям. Цей своєрідно організований авторський світ і зумовив наявність, фактично, «трикутника образів» поеми «Мазепа»: молодий Мазепа і його життєві випробування, гетьман Мазепа і події його тогочасного життя, образ України – та її історичної долі.

Ідентичність змалювання головного героя і духовно-екзистентного світу України (хоч і в менших питомих формах її зображення) не могли не імпонувати англійському поетові-романтикові, який завжди виступав у підтримку національно-визвольних рухів Європи.

Список використаних джерел

1. Байрон Д.Г. Твори. / Дж.Г. Байрон. – К.: Молодь, 1989. – 240.
2. Давиденко Г.Й. Історія зарубіжної літератури ХІХ – поч. ХХ ст.: навч. пос. / Г.Й. Давиденко, О.М. Чайка. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
3. Жирмунский В.М. Байрон / В.М. Жирмунский // Из истории западноевропейских литератур. – Л.: Наука, 1981. – 303 с.
4. Затонський Д.В. Дж. Байрон / Д.В. Затонський // Історія зарубіжної літератури ХІХ ст. – К.: Центр учбової літератури, 2002. – 226 с.
5. Михальская Н.П. История зарубежной литературы ХІХ века / Н.П. Михальская. – М.: Наука, 1972. – 271 с.
6. Наливайко Д.С. Україна і європейське Відродження / Д.С. Наливайко // Вітчизна. – 1972. – № 5. – С.19–27.
7. Наливайко Д.С. Зарубіжна література доби романтизму / Д.С. Наливайко, К.О. Шахова. – К.: Наукова думка, 1998. – 234 с.
8. Павличко С.Д. Байрон: Нарис життя і творчості / С.Д. Павличко – К.: Дніпро, 1989. – 189 с.

Статья посвящена раскрытию содержательно-художественного своеобразия изображения образа Украины как составной художественного мира поэмы Дж. Байрона «Мазепа». В исследовании проведен анализ содержательно-формальных концептов создания образа Украины как силы духа и

мужества, который становится параллельной доминантой в процессе создания романтического образа гетьмана И. Мазепы в одноименном произведении.

Ключевые слова: поэма, байронический герой, сила духа, Украина, свобода.

The article focuses on the disclosure of the pithy artistic identity of the Ukrainian picture imagination as the component part of artistic world in the Byron's poem "Mazepa". The analysis of the pithy formal concepts of the Ukrainian picture creation, as the strength of spirit and courage, was hold in the research, which becomes parallel dominant in the process of the romantic character, hetman I. Mazepa, in the homonymous composition.

Key words: poem, Byronic hero, strength of spirit, Ukraine, freedom.

Одержано 12.09.2013.